

РОЗАЛИЯ ЛИКОВА

ЕМАНУИЛ ПОПДИМИТРОВ

Емануил Попдимитров, поетът-символист и романтик, бе един от тези, които първи се отзоваха на гърма на Октомврийската революция, един от първите, който изгори своя рицарски замък и в стихове и статии отрече символистичното изкуство, въпреки настъпилите по-късно нови противоречия и колебания. Но как стана така, че Октомврийската революция и последвалите у нас събития разбиха бронята на отчуждението и космополитизма? Върху какви емоционални струни удариха събитията, за да зазвучи музиката на революционния възторг? Какви бяха идейните и психологически предпоставки за това? Дали то се дължеше на доведената до край психологическа безизходност, на умората от безплодните лутания в надземните висини на мечтата и празното бленуване? Или пък в самата поезия, в самия душевен строй на поета съществуваша предразположение за разтваряне в един по-широк свят, в една по-непосредствена и подчертана етичност?

Струва ми се, че някои съвременни критици в желанието си да отрекат наследството на символизма в нашата поезия достигнаха до известно опростяване и обедняване на съществената част от творчеството на поета. Те недостатъчно вникнаха в неговата творческа специфика. Действително Ем. Попдимитров е и „поет на сънните видения и мистичните блянове“, и върху него тежи отпечатъкът на символизма, и в отделни негови стихове има безпросветна тъга. Но дали песимизмът е основен белег на неговата поезия и дали с влиянието на символизма се изчерпва въпросът за нея? В своето изследване за Ем. Попдимитров Хр. Дудевски („За реализма в литературното наследство на Ем. Попдимитров до 1923 г., Известия на Института за литература при БАН, кн. V, 1957) говори за реализъм в литературното наследство на поета, като изтъква онези стихотворения, в които по-непосредствено се чувства връзка с действителността (като „Лято“, „Груйиската река“ и много други с любовен мотив), независимо от чисто революционните стихотворения, отбелязващи безспорен литературен прелом. Дудевски е почувствувал жизнеността на тези стихотворения, макар че трудно бихме се съгласили да наречем реалистични стихотворения като „Лаура“, „Клара“, „Ема“, „Ефросина“ и др. Въпросът обаче е дали изброените стихотворения изчерпват същественото в облика на Ем. Попдимитров. Оправдана ли е абсолютната граница, която по този начин се поставя между тях и останалата значителна част от неговата поезия; основателно ли е абсолютното разграничение между стихотворения с реалистичен и антиреалистичен характер?

В няколко стихосбирки, излезли в периода от 1912—1915 г., Емануил Попдимитров се развива като поет предимно на пейзажната и лю-

бовната лирика. Преминал школата на френските и руските символисти, запознат отблизо с условията и практиката на символизма, той споделя много от мотивите и представите, характерни за тая поезия; в много от тях скръбният и безнадежден блян е основна рамка на образите. Дълбокомечителна натура, Ем. Попдимитров разкрива свят на чисти съзерцания, на романтична нежност и мечтателност, на романтични и митологизирани представи, където усщанията са пречупени като че ли в една по-висока поетична сфера, преминали през вътрешния свят на поета, за да се превърнат в някаква втора действителност. И още сега трябва да кажем, че в значителна част от творчеството на поета романтичното начало е не толкова в стила, колкото в естеството на самото чувство, в чистото бленуване на неговата любовна лирика, в мечтателната душевност, която се излъчва от неговите пейзажи. И наистина, вгледайте се в естеството на тия настроения и образи, характерни за стихотворенията „Нощна буря“, „Пролет“ („Дъждове“), „Есен“ (от стихосбирката „Сънът на любовта, 1912 г.), „Утро“, „Груйиската река“, „Есен“, „Буря“ (от стихосбирката „Песни“, 1912—1913 г.), вгледайте се в любовната лирика на Димитров и вие ще почувствувате неразделната връзка между неговия „реализъм“ и неговата романтика. Има естествена, жива, неразкъсваема връзка между жизнеността на тези стихове и романтичния строй на мислене и чувствуване на поета, между неговите романтични абстракции и жизнените сокове на неговата поезия, между живото наблюдение и огромната роля на неговата фантазия. Колкото и романтични, образите не са стилизирани мъртви цветя, а тънки мелодии на сърдечните струни, нежност, в която се чувствува музиката на копнежа. В романтичното виждане на поета, в неговото съзерцание има живот, движение, усещане за величието на природата, вдъхновено отношение към битието. Неговите образи сякаш се разтварят в цялото битие. Но в тая неопределеност се усеща особена динамика, в тревогата се чувствува хармония — хармония между стихията на битието и душата на поета, слял се с величието на това битие, стремящ се да излезе от конкретния факт, от конкретното природно явление, за да се издигне до цялата вселена, до усещането и представите за вечен живот и движение. И в тоя смисъл е прав П. Динев, когато твърди („Ем. Попдимитров“, „Българска мисъл“, г. 18, 1943, кн. 5—6), че лириката на Ем. Попдимитров, изпълнена с романтичен чар, не е откъсната от живота. Прав е и Н. Атанасов („Поет на родното и общочовешкото“, „Обзор“, г. 2, 1936, бр. 59), когато заявява: „Тоя модерен и европеизирен поет си остава в основата си пак национален. Както хумажествените му средства, така и мотивите на много от песните му са просмукани от соковете на нашата земя“.

Всъщност въпросът за романтиката на Попдимитров не може да бъде разрешен вън от цялостното светоусещане на поета, вън от психологическото съдържание на тая романтика. Тъжен и бленуващ, отлитащ в сферите на миражите и непостижимото, на мечтите и самотните блянове, Ем. Попдимитров странно съчетава своята мечтателност с едно жизнено по своята същина светоусещане. Неговото одухотворяване е различно от това на Каралийчев, Фурнаджиев и Разцветников. Чрез него той достига до абстрахиране, до митологизиране на пейзажа, до своеобразна съзерцателност, която подменя реалните възприятия с играта на фантазията. В това одухотворяване реалистичното светоусещане е отстъпило на романтичното. Но в неговата основа лежи и нещо друго: в природата Ем. Попдимитров вижда живот, движение; в образите му се чувствува и

един ведър, жизнерадостен поглед, който търси в живота и в мъртвата природа жизненото начало, който усеща музиката на битието като израз на творчество и красота, на любов, копнеж и светлина, на безкраен плавен устрем. Колкото и да психологизира пейзажа, колкото и голяма да е ролята на свободната, неограничена фантазия на поета, неговата поезия не скъсва с обективните прояви на действителността, по простата причина, че в нея лежи като основен патос единството на човека с природата, преклонение пред живите форми на живота, усещането на света като празник, като непрекънато чудо, което изпълва душата с възторг и преклонение.

За това светоусещане говори сам поетът в своите спомени „Живот и блян (1915—1918)“. Духовен подем, душевно просветление, нежна любов към всичко заобикалящо прониква в тия спомени за младостта на поета. В годините на мизерия и глад младежът не е преставал да чувствава света като храм на красотата, живота — като чудно тържество. „Но колкото по-наложителен и неотвратим ставаше гладът, — пише Ем. Попдимитров, — толкова повече аз се настройвах възторжено, бленувайки за възвишени подвизи и самоотвержени дела. . . „Сега се започна най-красивият момент от моя живот“ — си мислех аз. И пламенна любов към човека изпълваше гърдите ми, любов към всички изоставени и унижени от съдбата“. Една постоянна екзалтация на душата, възторжена любов към хората и природата характеризира изживяванията на поета от най-ранната му младост. Най-силните му впечатления от Швейцария например са моментите на сливане с природата, което му дава сили за творчество, изпълва го със съзнанието за своето собствено човешко могъщество: „Светът престана да съществува и аз се намерих пред хаоса на буенето и хаоса на водите. Но като че тоя кипнеж не ставаше вън, а някъде вътре в мен. И тая безкрайна сила, която бушуваше, и тая буря от звукове, които се пръскаха в много искри и блясъци, възпяваха мене, слабото смъртно същество. Не! — викаше някой из дълбините на моята душа и тоя някой бях аз самият. Не! Твоето могъщество е тоже без предел. И ти си безсмъртен. . . Почувствувай своите сили, заслушай се в пияните потоци на сърцето си, в бурята на своя мозък!“.“

Още като дете Ем. Попдимитров е отрасъл всред обстановка, която е развила у него това възторжено чувство към красотата на природата, когато овчарите разказвали дълги приказки и действителността се сливала с приказките. От детските години в душата на поета се е запазила песента на гората, шума на листата и вятъра: „Понякога тоя шум се усиливаше, буките шепнеха една към друга своята тайна и техният говор приличаше на приказка. И аз започвах безмълвно да им пригласям“.

Така в душата на поета се зараждат мелодии, вдъхновени песни на най-нежен трепет и на най-чист възторг пред красотата и величието на природата.

Извеждайки образите до голяма степен вън от тяхната земна конкретност и физическа определеност, поетът не ги откъсва от усещането за живо движение, от чувството за възторжено светло утвърждение на природата, на битието. И в най-нежните, дори сантиментални стихове, и в най-романтичната образност се чувствава преклонение пред природата, радост от красотата на живота, вдъхновение от светлинните, движението, формите на живота, от слънце, луна и звезди, от води, от буря, тишина и покой, от лятото и тъжния есенен пейзаж. Оттук и широкият емоционален регистър на Ем. Попдимитров — от романтична нежност и мечта-

телност („Тристан“, „Новолуние“, „Водни линии“, „Лаура“) до широките мелодии на „Нощна буря“, „Пролет“ и „Есен“. Оттук и преливането между радостта и скръбта, между мрачния и светъл пейзаж. Оттук и усещането за движение в покоя и за особена хармония в бурята и дъждовните вихри.

Тук се натъкваме и на едно от характерните противоречия в поезията на Ем. Попдимитров. В много от своите стихотворения той говори за своята самотност, за тъгата в природата, но мотивът за скръб и безнадеждност се превръща в рамка на едно противоположно по своя характер съдържание. В „Есен“ на фона на своя тъжен есенен унес, когато есента плаче с листата си, поетът рисува пейзаж, в който се чувства скритото могъщество на природата, създава образи с едри линии и искрящи багри, от които лъха живот, а не мъртвоило и скръб. Страданието на поета се е разтворило в широките контури на пейзажа, в усещането за тъжно, но величествено празненство, където исполински лес повдига ръце, дърветата са огромни, загасващи свещи, където „брезите оронват листа многоискри“ и „димят белорунни мъгли“. Поетът сякаш се стреми не само да очертае есенен пейзаж и да нарисува картината на своето психологическо състояние на тъга и унес, но и да догони могъществото на природата с поглед, който се рее над долини, гори и облаци, който следи очертанията на мъглите, догонва вихрите и в съзерцанието на обективната действителност се доближава до живота. Затова и образите на Ем. Попдимитров притежават особена яркост — дърветата като живи „зашаваха с хиляди ръце“, над стенещите води клоните са вплетени като скръбни ръце, вихрите гонят облаците — гигантски птици. Плод на непосредствено чувство, образите се раждат като особено единство на психичното и действителността, на наблюдението и фантазията, на виталното усещане и романтичната мечтателност, на съзерцанието и психичното обобщение. В стихотворения като „Върби“, „Есен“, „Пролетни бури“ и мн. др. поетът извежда скръбта до по-високото начало на живота, до някаква светла жизнеутвърдителна хармония между земята и вечността, до особено обективизиране на красотата в природата. В неговия тъжен, есенен копнеж по пролетта се открояват живите усещания за вятъра, тревите и дъха на цветята, оформят се конкретни, наситени със земен живот представи за овците, които ще минат с млечното си виме и с ментов дъх под копитата. Тръгнал от себе си, от определено психическо състояние, поетът навлиза в света на природата, в широкия свят вън от него. Обективизирано в природата, чувството заживява с повече въздух, живот и движение. За това говори сам поетът в „Моят стих“ („Вечерни миражи“) — стих, прозрачен и чист, светъл и прост, който с ведра дъга споива радостта и тъгата, който от мрачен нощен хаос извежда в многобагрен залив. И наистина, по своеобразен път в стиховете на Димитров тъгата се преодолява, превръща се в меко сребристо осветление, в леко було, разтваря се в жизнения празник.

Не случайно в бленуването, в съзерцанието на поета ще се срещне глаголет „виждам“. В малкото стихотворение „Утро“ се разкрива много от това своеобразно „виждане“ на поета:

Слагам в моравите на всеки твой кръстопът
мосто светло и чисто горящо сърце.
Виждам: далеко предвечни зорници пламтят,
ден златокодрав издига от мрамор ръце...
Слагам в моравите на всеки твой кръстопът
мосто светло и чисто пламтящо сърце.

Поетът „вижда“ не само с очите си, но и с душата си. Виденията му са изпълнени с възторжено преклонение пред красотата на природата, пред слънцето и раждането на деня. В тоя възторг няма тревогата, горещината на чувството на Багряна. Скритото движение в неговите стихове е израз не на напрегнат драматизъм, на разяждащи противоречия, а на едно непрекъснато повишено емоционално състояние, на едно трайно, вдъхновено отношение към живота.

Възторженото, извисяващо чувство за жизнения празник в природата е потърсило съответните светли ефирни багри. Не случайно в поезията на Ем. Попдимитров има толкова много сребърен блясък, сребристи и бели отражения, звезди и слънце; не случайно и музиката играе голяма роля в неговите стихове. В тая музика не се чувствуват мъчителните противоречия и сложната душевна драма на Разцветников от втория период на неговото творчество. Това е поезия не на яворовското драматично начало, на мъчителното раздвоение и конфликти в поезията на Дебелянов. Тя не носи следите на непосредствено изживяващата се буря. И бурята дори е за него не мъчително разкъсване на душата, а поетическо съзерцание, любоване на стихии на живота, светла музика на жизненото утвърждение.

В тая музика и нежност има нещо близко със стиховете на Лилиев. В „Лаура“, „Ема“, „Лисхен“, „Клара“, „Ефросина“ се рисува образ, нежноромантичен и безпътен, като образите на Лилиев. Но за разлика от лилиевската изкристализираност на чувството, тук има повече копнеж и болка, и острота на виденията, по-открита емоционалност и повече горещина на фантазията. В любовната лирика на Димитров се развива една подчертана романтика, която увлича със своите странни аромати, с екзотичните цветове на чувството. Има нещо вярно в твърдението на Малчо Николов, че в тая романтика, в този тънък екзотичен парфюм е най-голямата омая на любовната лирика на Ем. Попдимитров. Изваян от цветя, лъчи и музика, образът на любимата в поезията на Попдимитров е образ в повечето случаи недействителен (макар и породен от конкретния спомен). Но той всякога е действителен блян на сърцето. Романтичен образ на непостижимото, на копнежа, на това, което не ще се никога върне, образ на скрити поетични мечти, той се превръща в конкретен израз на сърдечната нежност на поета, на неговия блян по красотата и хармонията. Неговата „Лаура“ е повече от недействителен образ — образ-мечта, музика на душата, и точно в своята пределна, изчистена от всичко земно романтичност, се явява конкретен художествен израз на чисто човешката мечта на поета. Отдалечени в пространство и време, тези образи носят дъха на сънищата, на романтичното бленуване, но именно като такива те най-вярно отразяват копнежа по душевна пълнота, преклонението пред красотата. Поетът е достигнал до най-високите предели на своето бленуване и неговият човешки копнеж по вечната, непостижима красота естествено се е облякъл във формите на далечното по пространство и време. Естествено, той е отдалечил художествения обект в сферата на непостижимото, откъдето съзерцанието е по-пълно, възможността за извисяване — по-голяма. В сферата на това отдалечаване в пространството и времето образите губят от своята земна тежест, стиховете престават да носят следите на конкретния емоционален факт, но те придобиват потичния ореол, нежното романтично сияние, без което поезията на Ем. Попдимитров би загубила своето очарование. Не случайно и в най-реалистичните му по мотив и настроение стихотворения като „Груйската

река“, Попдимитров си остава до голяма степен романтик, с една романтика, в която пулсират живите сокове на живота.

Новата действителност, настъпила у нас след войните, разреши драматичните противоречия в творчеството на редица поети-символисти. Преломът, настъпил в поезията на Димитров, се яви като резултат не на мъчителни психологически стълкновения, не като разрешение на вътрешни конфликти, каквито не съществуваша, а като рязко отричане, като остра преоценка на старото, на откъсването от живота, като силно емоционално разтърсване под напора на нови идеи и изживявания. Същевременно, както беше вече посочено, въпреки влиянията на символизма и подчертания романтичен строй, поезията на Попдимитров в съществена част оставаше свързана с живота, с действителността по сложните психологически пътища на чувствата и светоусещането на поета, по основната вътрешна жизнеутвърдителна стихия на това творчество. Затова социалната поезия на Попдимитров, създавана в периода от 1919 до 1924 г., представлява както рязко отричане на досегашната естетика на поета, така и естествено развитие (както при повечето наши поети-символисти) на всичко здраво и хубаво, което се съдържаше в неговата поезия.

Новият етап в творческото развитие на Попдимитров се отбелязва със стихосбирките „Свободни стихове“ (1921), „Знамена“ (1922), събрани в стихосбирката „Кораби“ (1923) и със стихосбирката „Вселена“ (1924). Още през 1920 г. Попдимитров възпя Октомврийската революция в поемата „Русия“, поразен от нейното величие и могъщество. Подобно на Смирненски, той почувствува Русия като огромно сърце, проляло кръвта си за човечеството, като пожар, чиито искри възпламват в Лондон и Париж. В абстрактни, отвлечени образи той се обърна към историята на руския и българския народ (поемата „Българският народ“), за да превърне народа в герой на историята, в основен неин двигател. В стиховете му се усеща напрежението пред буря, когато се тресат вековните устои. В тези стихове се чувства не само духът на Брюсов и Белий. Те говорят за характерна близост в образи и мотиви (която се ражда под въздействието на епохата), между поезията на Смирненски и на поети, приближили се до революцията след идеен и психологически прелом. Не само в „Жертвени клади“ на Разцветников, но и в редица стихотворения на Ем. Попдимитров образите са пропити с революционна романтика, отразяват порива към ново себе. В „Знамена“ по своя строеж образите напомнят образната система на Смирненски, макар че като цяло поезията на Емануил Попдимитров от този период е само отражение от блясъците на революцията в душата на интелегент, свидетелство за психологическите процеси, извършващи се под въздействието на народния устрем. Духът на епохата, героичната романтика на времето, както и романтичният строй на образи и чувства, характеризиращ революционната поезия от това време, сложи свой отпечатък и върху поезията на Емануил Попдимитров.

Подобно на Л. Стоянов, Попдимитров се вдълбочава в изминатия от него път и прави вътрешна идейно-психологическа равностметка на изживяното. Поезията на довержените символисти е ярък документ за извършваните се душевни промени в душата на съвременния човек, за осъзнатата идейна и психологическа революция. Преустройва се човешкото съзнание и за пръв път остро и решително се поставя въпросът за отживялата празна романтика, която трябва да отстъпи пред напора на развълнуваното човешко море, пред повелята на живота. Светът на

сънищата трябва да се смени от света на действието. Тоя проблем изниква в творчеството на довчерашните символисти и романтици преди всичко като въпрос за решително идейно и жизнено преустройство, като лична съдба. Сам мечтателят-романтик в „Мечти“ дръпва гривата на мечтите си. Вместо сънен полет към далечни страни, той насочва своите мечти към площадите, натам, където се надигат човешките тълпи.

В разгара на Септемврийското въстание Ем. Попдимитров пише стихотворението „Съдба“. „Съдба“ — това е душевната биография на поета, изминатият път на мисълта и сърцето, решителният самоанализ, самопреценка на твореца, родена в дните на върховни напрежения и изпитания за народа и за отделната личност. Поетът тук е тръгнал по обратния път на Яворовото стихотворение „Нощ“, изминавайки пътя от съмненията и безверието до сливането с народа.

Със своя безпощаден самоанализ, с аналитичния си поглед, Попдимитров напомня философско-аналитичната лирика. Но в стиховете на Попдимитров се чувства не толкова уталожената философия, зрелостта на жизнения поглед, а лиричното напрежение, подем на мисли и чувства, стремежът да се слее с горещата атмосфера на своето време. Не с езика на философското обобщение, а на живата психологическа драма, поетът развързва възлите на своята душа:

Опиваш ме с рози
и с бурно веселие,
под плясък от пенни вълни —
люлееш мечтите,
и гониш надвисналий облак
от мойто лазурно небе. . .
Но чувам на сън от далеко
плача
на родните братя.

От монотонната печал, от вечното безсмислие до опожаряването на безплодните дни, от Хамлетовското раздвоение и лично безсилие до кървавата саможертва — такъв е пътят на поета. Страданието на другите, облечено в раните на Йова, тропа на вратите на неговата съвест. Поетът усеща горещината на дните, които идват, но безверието е отровило сърцето и сковало волята.

Самата действителност разсича възела на тези противоречия. Тя увелича невярващите, вдъхва сили и дава криле за полет, учи на жертва и всеотдайност. Вътрешната драма се разрешава не затворено, в тясно психологическия кръг на личните противоречия, а вън, в самия живот. Обществената драма разрешава личната, отговорите на вътрешните въпроси са дадени от самия живот, който сам отрича безполезния хленч, безплодните мечтания и прави излишни Хамлетовските драми:

Но стига плач!
Стига плач!
Погледай — въстават —
титани. . .
Димят
барикади.
Аз ида с народа,
И дете убиват —
да бъда убит. . .

Величието на това сливане с народа най-добре се чувства в „Чернозем.“ Свикнал да се рови в душата си, поетът-романтик изстрада дълбоко своето прозрение. Дошъл от далечните страни на бляновете, той

най-пълно отразява драматичния процес на сливане с народа и живота. Оная привовдигнатост на чувствата, онова вътрешно вдъхновение, което характеризираше романтичните стихотворения на Ем. Попдимитров, се чувствава и тук. Вдъхновението на поета е изпълнено с ново съдържание, придобило по-голям размах и целенасоченост. Стремекът към душевна пълнота, към цялостна хармония на мисъл, живот и чувство е достигнал нова осмисленост:

Като дъб
исполински
назрях
в тишина
аз твоите
мълнии!

Разискри се, Душа,
в пълнолучие
на ярка дъга!
Разпилей се, тъга,
в многозвучие
на арфа!

Излязъл из твоите недра
о, маса-народ,
приеми ме отново
да бъда попит,
попит като влага
от жадна земя...

Поетът се стреми да се влее в народа с цялото свое сложно „аз“, с цялото богатство на душата си, с всички свои пориви. Сливането с народа той чувствава като естествен резултат на всичко хубаво, което е кълнило в душата и дало своя плод. И същевременно той го чувствава като нов подем на душата и преодоляване на старата тъга. И както в романтичните си стихотворения, и тук, въпреки абстрактно-психологическия език на творбата, той е вложил в стиховете си напрежение, поривност, дълбок вътрешен устрем.

Със стихотворения като „Когабници“, „Аве Цезар“, „Еврей“, „Скица“ и др., Попдимитров разширява идейния и тематичен обект на своята поезия, въвежда нови образи из социалните низини, прави от поробените нови герои, от съдбата им — поезия. Поетът отправя погледа си към страданието на човека, към страданието вън от себе си. Наново фантазията го отвежда към далечни времена и страни, но за да преодолее отвлечената романтика и да излезе вън от себе си. Стих и представи тук се отличават със своята простота и конкретност и говорят за една реалистична струя в поезията на Емануил Попдимитров, която се чувстваваше още в стихотворения като „Лято“ и „Груйиската река“.

Преломът в творческият път на поета беше отбелязан още на времето от тогавашната критика. В новите стихотворения на Попдимитров Бакалов видя едно абстрактно, платонично доближаване до народа („Ем. Попдимитров“, „Вселена“ сп. „Нов път“, год. 2, 1925, кн. 10, стр. 301). Други отрекоха стихосбирката „Вселена“ заради това, че поетът „се губи твърде много в разнообразието на външния свят“. Важното обаче е, че преломът се схваща като проява на големия закономерен обществен процес, като рожба на времето. В статията си „Възвръщане“ („Нов път“, 2. II. 1924, кн. 4) Мл. Иванов (Г. Цанев) пише: „Нашите дни отбелязват възвръщане към народната душа, към социалната поезия... Ние мислим за поезия, която ще ни дадат поети, съзнали и почувствували безсилието на изолираната самотна личност, нейната слабост и безсилие.

Поесия отминала бледата мисъл и нежно чувство на единицата и достигнала до величието на колектива. . . Това съзнание на разтопяване в тълпата, на сливане с безброя, тоя копнеж за жертва незабелязана, неотличена от многото други жертви — е съществена черта на новата социална поезия“. Един от тези, които уморени и задъхрани от вечното безсилие се завърнаха от далечните страни на своите странни пътешествия към своя първоизточник, към народа, е и Ем. Попдимитров.

Десетте поеми от стихосбирката „Вселена“ отразяват новия етап в творческия път на поета. Ала те говорят и за развитието на трайни предпоставки и прояви в досегашното му творчество.

Вгледаме ли се в поемите „Дървета“, „Народ“, „Обожествяване“, в стихотворението „Лято“, не можем да не почувствуваме, че своите нови идеи Ем. Попдимитров е съчетал с познатото вече широко, витално-пантеистично светоусещане, подчинено на нов поглед, ново отношение към света. В „Дървета“ поетът свързва представата за гората, за дърветата-гиганти, чиито коси бурята размята — с народа, с верните чада на земята, с хората с корави и напукани длани. И тук Попдимитров чувствава и мисли в образи от природата, стиховете са наситени с витално усещане за соковете на земята, за силата на живота, за това, което расте и живее. Поетът търси великото, могъщото в природата. Дърветата напомнят милионния народ, жаден за слънце, могъщ и непреклонен пред бурята, дълбоко забил корени в земята.

Една вътрешна дълбока идея за единството и величието на живота изпълва и поемата „Земя“. „Земя“ ясно говори за настъпилите промени в светогледа и светоусещането на Попдимитров. Едно ново съдържание изпълва виталното чувство на поета, което не се мистифицира, не се подчинява на законите на отвлечената романтика, както беше в първите му стихотворения. Поетът наново изживява драмата на освободението, на сблъскването между самотата, отвлечената, сънна любов към „вечното мироздание“ и възвръщането към земята и живота. Земята става символ на живот, на приобщаване с живота. Едно от големите противоречия на поетите-символисти беше противоречието между земя и небе, действителност и блян. И макар че тоя проблем не живееше в поезията на Попдимитров като жив драматичен конфликт, той съществуваеше дълбоко, като траен потенциал в душата му, изразяваше се по косвен начин в стиховете му. В случая се касае и до нещо друго — не само до идейно-психологически промени в съзнанието на поета, но и до известни промени в неговото светоусещане. Възвръщането към живота, към проблемите на обществената действителност до голяма степен означаваше връщане към земното, сетивното, към първичното усещане на живота; означаваше скъсване с миражните видения от други светове, с отлитането на фантазията вън от конкретната обществена действителност, с чувството на самотност.

Това повишено усещане на земното, сетивното, това разширяване на виталното чувство у поета е резултат на цялостното разширяване на духовния му поглед. Докосването до земята и народа ражда ново вдъхновение, нови песни, отваря очите за нов поглед към живота:

Докосвам до тебе
и моите струни звънтят,
и буря появява,
раздиля душата ми,
и с мачтите свъри
на борови лес като лири.
Докосвам до тебе
и моите струни звънтят.

Бях спял и вървах
в пътеки безименни,
но лоспите паднаха в миг от очите ми,
бях глух,
но ушите ми
изпълниха твоите химни.
Бях спял — изоставен в пътеки безименни.

За пръв път в поезията си Попдимитров се издига до един истински драматизъм — драматизъм на събуждането за нов живот, драматизъм на резки душевни преломи, на решително самоопределяне и отношение към обществената действителност.

Новото светоусещане на поета се разкрива и в стихотворения, които не са посветени на обществена проблематика, отнасят се до природата, като „Вятър“ („Кораби“), „Обожествяване“ и „Лято“ („Вселена“). Вслушайте се в дивото вдъхновение на „Вятър“, в тая особена романтика, която се ражда в душата на човек, заживял от дете с приказките и дивият ѝ на природата, в това тръпнене на душата пред силите на природата, в тоя своеобразен романтичен химн на опънатото като струна сърце. „Хвала на безумния вятър“, шпигнат сторъките кестени и издигат медни потири. „Хвала на безумния вятър“, тръпне сърцето на поета и изрича своята възхвала на живота.

Взторгът от природата прониква цялата поезия на Ем. Попдимитров. Копнежът по светло, хармонично начало хвърля отблясък върху образите му. Но в стихотворения като „Обожествяване“ и „Лято“ се чувства по-голяма пълнота и жизненост на погледа, чувства се духовното освобождаване на поета и една открита възхвала на творческото начало на живота.

Поетът се стреми да възпее, макар и на места с доста отвлечени образи, живота — от песчинките до слънцето и звездите, единството между небето и земята, човешката сила. Величието на битието се превръща в песен — кристални сфери звучат, звездите пеят в някакво огромно тържество. Самите определения и образи говорят за величието на природата... „Великото слънце“, „Просторът велик“, „Слънцето — златен леяр“ — това са образи, които изразяват творческото начало на живота. Вселената се рисува като огромна ковачница, като златна леярна на плодотвора на живота. Поетът възпява живота в неговото движение, възпява явленията като форми на живия живот, възпява любовта, пълнокръвието на живота. Не случайно песента заема толкова място в стиховете му, като израз на вдъхновение, на едно извисяващо отношение. Това утвърдително отношение към действителността сближава Ем. Попдимитров с много поети-реалисти, различни по художествено виждане и по изграждане на поетичния образ. Ако у Багряна, Далчев и Фурнаджиев се налага стремежът да се усети, да се овладее животът в неговата конкретност и сетивност, у Ем. Попдимитров изпъква емоционално приповдигнатото, лирично, романтично извисяване на човека и природата, извисяване на светлото, красивото, хармонично начало. Ако Багряна пееше химна на живота такъв, какъвто е, усетен с петте човешки сетива, у Ем. Попдимитров сродяването със земните стихии продължава да носи подема на едно духовно, светло, романтично начало, в основата на което лежи разбиране на изкуството не толкова като тълкувател на човешките страсти, колкото като извисяване на човека, като творец на красотата. До цялата поезия обаче след Септемврийското въстание Попдимитров се приближава със своето широко жизнуетвърждаващо вдъхновение, с виталистичното свето-

усещане и възприемане на човека в неговото дълбоко единство с природата, със своето ново, изпълнено с подем възвеличаване и утвърждаване на живота.

Така широко и пълно почувствува Ем. Попдимитров своето приближаване до земята. В момент на революционен подем вдъхновението на поета се издигна до степен, когато обхвана всичко най-хубаво от дотогавашното му творчество, за да го осмисли и проясни с идеята за сливане с народа и с мисълта за великата саможертва. Това е най-високата точка в развитието на поета. Тя съвпада не само с неговото идейно просветление и обществен патос, но и с една творческа зрялост, когато той беше създал вече своята светла любовна и пейзажна лирика. Не всичко, създадено през тоя период, е еднакво художествено пълноценно. В поемите „Русия“, „Българският народ“ и др. идейното проникновение не се е съчетало достатъчно с художественото и стихът е отвлечен и умозрителен. А стихотворения като „Пророк“ и „Старият бог“ показват, че все още е незавършен и идейният развой на поета. В „Пророк“ библейската форма е накарнала въздействието на образите, придала е мистичен оттенък на идеята за саможертва, схваната като върховно християнско смирение, като чисто етичен проблем — върховно добро за благо на другите. Въпреки това обаче трудът и жертвата, взети като основен човешки закон, както и подчертаният хуманизъм, стават трайни начала в поезията на Ем. Попдимитров през всички лъкатушения на творческия му път.

А лъкатушения и колебания действително съществуват. Още през 1924 г. във възгледите на Ем. Попдимитров се забелязва връщане назад. Увлечен от революционната вълна и подема на народните маси, поетът се отдръпва от революционното движение след спадането на революционната вълна. Още през 1922 г., с цел да се хабилитира за доцент в университета, той изучава философията на Бергсон и пише статия в „Хиперион“ по бергсонизма и неовитализма, а през 1924 г. в „Листопад“ помества статията „От натурализъм към символизъм“ („Листопад“, г. 6, 1924, кн. 2). Тук той се разкрива като поклонник на Нитче. В лицето на Нитче обаче той е виждал не проповедника на античовешка индивидуалистична философия, а борец срещу филистерщината, поет-романтик, който „има слабост към всичко класично“, който „се стреми към опростеното и типичното“ и ненавижда сложното и неясното.

Доколко противоречиви са възгледите на Ем. Попдимитров от това време показва фактът, че докато през 1929 г. в статията „Философски предпоставки на символизма“ той определя за поезията царството на сънищата, предчувствията, ясновидството, считайки, че поетът трябва да се освободи от тежката материалност на нещата за сметка на полутонове и полусенки, за сметка на тяхното одухотворяване и съвършенство на формата, то в статията „Литературна критика“ („Развигор“, г. 5, 1935, бр. 20), той стои на друго становище. Сега пък твърди, че няма литература, „която да не е в известен смисъл втори образ на живота“, че литературата е учител на живота, симптом на това, което тайно и дълбоко се извършва в неговите недра. Нещо повече, когато говори за задачите на критиката, той пише: „Но има и една чисто социална, бих казал културно-историческа функция на критиката... да определи литературното движение в свръзка със социалното развитие, да го разясни и канализира идейно в духа на общественото развитие“.

В същото време през 1928 г. излиза стихосбирката „Златна жетва“. Тя обхваща и стихотворения от „Кораби“ и „Вселена“. А това показва,

че поетът продължава да цени своите социални стихотворения, поради което ги и преиздава. Спадането на обществения патос се отразява обаче зле върху творчеството на Попдимитров. Поетът се обръща към широките епични жанрове, но за дълго време не успява да създаде нищо значително. В годините на нов революционен подем на народните маси (в края на 20-те и началото на 30-те години) той не успява да се приобщи наново към своя народ и изостава от него, въпреки че творчеството му продължава по теми и по някои основни идеи да е обрнато с лице към народа. Поемата „Златни ниви и бойни полета“ (1929) е опит да се възпее героизмът на народните маси през Балканската война. Поетът има съзнание за ужасите на войната. През целия си творчески път той остава хуманист, който мрази войната като жестоко отрицание на човека и човешкия живот. Началото на трета песен, озаглавена „Война“ гласи:

О, как да възпее народния подвиг,
безумната смелост и лютите рани,
последния стон, знамена заледени
и кърви? . . .

Война многолика, война вероломна!
Бич божи и напаст световна зове те
народът: от веко била си такава!
По-страшен и кървав е днешни ти образ!

И макар да счита Балканската война за дълг, дело на народа, а не наложена отгоре, макар и да се прекланя пред подвига на синовете, поетът е вложил своята голяма правда в устата на стария баща-свещеник, който казва:

И вечни, безсмъртни така на земята
остават: трудът, любовта и живота!

Дълбоко по същество обаче поемата, макар и да бележи известни народностно-демократични насоки в творчеството на поета, макар и да е написана под влиянието на народната песен и на писатели-реалисти като Вазов и Йовков, остава чужда на същината на неговата поезия. Остарялото патриархално чувстване, официално-патриотарският дух в рисуването на боевете, изпразването на образите от дълбочина и значителност, повърхностното многословие на много страници влизат в дълбоко противоречие с цялото негово творчество — с тънкотата и сложността на неговите изживявания, с чувството за изящество и художествена мярка, със съзерцателния психологически характер на неговата поезия. За люшканията и противоречията на поета от тоя период говори и поемата „Преображение“ (1932). Дълбокият мистицизъм, абстрактната алегоричност и отвлечено стичната трактовка на обществените проблеми съжителствуват с отделни сполучливи моменти и с остри проблисъци на хуманизъм, с възхвала на любовта, саможертвата и труда.

Последното, седмо видение на поета, разкрива неговата мечта, неговата неуяхваща вяра в красотата, доброто, в бъдещето на своя народ. В свещената земя на Делото — земята на бъдещето, господари са творците на живота. Орачи, жетвари и ковачи, корабници и сеячи, които сеят не жито, а мисли и звезди, мъдрещи, които вярват в своето дело и върху кладата пеят „Осанна!“ — такива са творците на тоя нов и светъл живот. Поетът издига в най-върховна добродетел „човешкото“, издига във върховен нравствен принцип готовността за саможертва в името на свободата:

И друг — на любовта поднесе свята
нетленна жертва своето сърце!
Но любовта смени за Свободата,
и странен цвят ѝ подари с ръце,
от ешафота даде си главата.

През 1935 г. излиза последната стихосбирка на Ем. Попдимитров — „Есенни пламъци“. Тя разкрива не само творческите противоречия и търсения на поета в периода на 30-те години, но и неговото единство и цялост в противоречията. Една непрекъсната жизнена и хуманитарна струя преминава като подводно течение в неговите стихове, едно все по-конкретно вглеждане в заобикалящата го действителност естествено го довежда до върха на неговото творчество през 30-те години, до неговата лебедова песен, сатиричната поема „В страната на розите“. Стихосбирката „Есенни пламъци“, макар и да съдържа редица стихотворения, които в художествено отношение да не представляват нови завоевания показва оня сложен душевен процес, когато се оформя съзнанието на реалиста и сатирика, такова, каквото се проявява то във „В страната на розите“.

Още с първото стихотворение „Посвещение“ поетът ни въвежда в основния дух на стихосбирката, като разказва в обобщително-психологически план за изминатия път на душата. Вгледан в заблудите на живота, той не го проклина, а му дарява своя благослов и своята любов. Стихотворението е показателно за духовната зрялост, за спокойната светлина, която навлиза в неговите стихове. Избродил висините на мечти и подеми, той не изпада в отчаяние и песимизъм, запазвайки докрай светлината на сърце, гонещо миражите на красотата, заплетено в музиката и хармонията на битието, благославящо поезията на чистата любов.

Чувство на освобождение от скръбта, на безумна радост и порив, на любов към земята, пролетта и живота изпълва стихотворения като „Опиянение“. Дори и когато говори за смъртта и ада, поетът превръща всичко в песен. Вслушайте се в своеобразната музика на тези стихове, в особения напрегнат ритъм на повторенията:

От ада, от ада се връщам,
целувам цветята, цветята.
Невестата млада — земята
в устата целувам, прегръщам...
Днес пролет ме дивна опива,
опива, жена самодива,
жена пролетта, пролетта!
А вчера ми чаша горчива
самичка поднесе смъртта...

Порив, екзалтация на душа, която се опива от цветята, която умее да се разтваря, да се отдава пълно, до забрава, до пълно сливане със слънцето и земята. Едновременно романтично и земно, чувството на поета изразява своеобразно освобождение от скръбта, от изживените душевни терзания на самотника-романтик.

По романтичен път, със средствата на фантазията, Ем. Попдимитров се приближава до светоусещането на цялата онай реалистична поезия, която разтвори стиховете си за широкото навлизане на живота.

В областта на любовните мотиви Ем. Попдимитров продължава романтичната светла линия, върхът на която представляват стихотворения като „Лаура“ и „Ема“. В „Есенни пламъци“ не са поместени всички стихотворения, печатани във „Вестник на жената“, „Литературен глас“.

„Светлоструй“, „Изкуство и критика“, част от които излизат след отпечатването на стихосбирката и които поетът не е могъл сам да събере. В стихотворения като „Мария“, „Екстазно“, „Струни“ Попдимитров се разкрива наново като поет на чистия и светъл блясък, на песента и музиката. Всичко тук потъва в една мелодия и ритъм — звезди, цветове, вълни, тръпнещи клони, сенки по вълните, спомени — лунни петна — всичко трепти на струните на човешкото сърце, в мелодия едновременно безкрайно нежна, пълна и звучаща, в която се разкрива копнежът по красотата.

Но заедно с това в поезията на Ем. Попдимитров се забелязват нови струи. В стихотворения като „Змеица“, „Мора“ и др. се чувства непосредственото влияние на народната песен, макар и образи и мотиви да се разкриват в чисто психологически план. А в стихотворения като „Жетварка“ за пръв път Ем. Попдимитров прави опит да нарисова конкретен женски образ, да разкрие под влияние на народната песен любовта като обикновено земно чувство.

Редица стихотворения, като „На майка ми“, „Баща ми“, „Стада“, „Кладенец“, „Водно колело“ и др. говорят за засилване на реалистичната струя в поезията на Ем. Попдимитров не само в характера на чувстването, на възприятията, но и в изграждането на самите художествени образи. Хубава вечерна картина, изпълнена с покой, тишина и нежност, с очарованието на лятната вечер, представлява „Стада“. Реалистичните образи, изградени върху непосредствени наблюдения, са съпроводени от засилване на усетните възприятия. Топлото руно на овците, в които е спало слънцето, лъх на здравец и мента, очи, в които тлее синята вечер, зелените ниви, треви и стада. В стихотворения като „Кладенец“, „Водно колело“ и др. романтиката е отстъпила на реалистичните наблюдения, на действителността. Зрителните впечатления изместват ритмично-песенните музикални ефекти, живите наблюдения — фантазията. Колкото и интересни обаче като белег на творческото развитие на поета, в част от тези стихотворения липсва онова обобщение на чувствата, оня полет, който характеризираше най-хубавите от романтичните му стихове.

Интересно, макар и изолирано в стихосбирката, е стихотворението „Работник“. Работникът тук е селският труженик, обрисван тоя път не в патриархални одежди, а като безимотник, който „на чуждото гумно сбира пшеница, а на своето — слама“. Отблизо, с реалистична простота, поетът е обрисувал неволята на селянина, неговите мисли и жизнена съдба. Стихотворението е наситено с протест срещу войната и социалната неволя. За пръв път в стиховете на Ем. Попдимитров се разкрива едно ново обществено съзнание, което вижда земята широка, но изрязана на мънички парчета. И тук Ем. Попдимитров навлиза в нова реалистична образност, изградена от конкретен материал, от наблюдения върху конкретната реална всекидневна действителност. Тези образи говорят за преодоляване не само на остатъците от символизма, но и на романтизма в стила на поета.

Тези тенденции в творчеството на Ем. Попдимитров не са случайни. Ако хвърлим поглед върху статиите, които пише в периода от 1935 до 1942 г., ще видим още по-ярко изразени обществените и естетически възгледи на писателя, едно възвръщане към обществения патос и реализма на революционните години след войната. В редица статии, посветени на Толстой, Пушкин, Йовков и др. поетът защитава реализма в изкуството. На индивидуализма на Нитче той противопоставя реализма и демокра-

тизма на Толстой, на мъртвите и книжни герои — живите и реалистични образи, на свръхчовешкото презрение и студенина на самотния — закона на любовта между хората, на празното въображение — ярката емоция и опитното преживяване. Нещо повече — тайната на успеха в творчеството на писатели като Толстой, Йовков, Пушкин и други той вижда в реализма, в правдивото изобразяване на живота, в признаването на народа за върховен критерий. Естественост, простота, реализъм, материалност на образите и дъх на действителен пулсиращ живот, опоеизирване на всекидневния факт и жизнен ренесансов поглед върху света — в това Ем. Попдимитров вижда огромното обаяние на таланта на Пушкин. На мястото на френските, немски и руски символисти и естети-индивидуалисти той възвеличи реализма на нашите и руски класици, посочи огромното влияние на руските писатели-хуманисти, „дълбокоото възродително влияние на руския гений върху младата българска литература“, включително и върху самия него. („Пушкин и българската литература“, „Светлоструй“, година IX, 1937, бр. 5 и 6).

В годините на пряк фашистки терор, потърсил наново допир с революционното антифашистко движение и с партията, Ем. Попдимитров пише статията „Красота и поетичност в изкуството“ („Просвета“, г. 3, 1942, кн. 2, стр. 84—94), в която ясно поставя изискване за реализъм в изкуството. Спирайки се на въпроса за спецификата на изкуството, той посочва, че това, което го отделя от науката, е нагледността, конкретността. В тази статия Попдимитров дебело подчертава, че всяко истинско художествено произведение е свързано с някаква идея, че по назначение то е обществено и общочовешко, че притежава социален характер. Изкуството едновременно обобщава действителността, като черпи материал от нея, и от друга страна, възпитава: „Като ни внушава най-разнородни и тънки духовни преживявания, като избистря и обогатява нашата чувствителност, като ни вдъхва висши идеи за живота и като осветлява неговите загадки и проблеми. . . изкуството, без да морализува и учи, ни действа направо, като ни прави по-хуманни, по-човечни. И в това се състои неговото велико назначение“.

С всичко това Ем. Попдимитров, в последните години от своя живот (в периода след 1933 г.), в годините на подем на антифашистката борба, наново се обръща към големите хуманитарни идеи на своето време и се приобщава към основната реалистична насоченост на нашата литература. През 1939 г. в Лист за Г. Бакалов, той пише спомени за пролетарския критик и говори с любов и възторг за него. Той разказва за последната си среща с Г. Бакалов, когато му е чел откъси от сатиричната си поема „В страната на розите“. „Какво проникновение у тоя човек и каква смелост в сжденията — пише Ем. Попдимитров. — Възхитен и изненадан, той не се поколеба да ми каже (не зная дали заслужавам): „Това произведение съставя ера в творчеството ти и събитие — в новата литература. . .“ Малко смутен, но и ободрен да продължа работата си, аз му благодарих сърдечно. . .“

И наистина, „В страната на розите“ действително бележи нов етап в творческото развитие на поета. Сатира върху съвременната действителност, тя е изградена върху конкретен реалистичен материал, върху наблюдения от най-резлични страни на буржоазното общество. Героят на поемата — Генчо Гинкин — преименуван Викенти Гинкин — е типичен представител на безгръбначната интелигенция, своеобразен продължител на заветите на Бай Ганю в средата на покварени чиновници, търговци и

всички видове представители на буржоазния хайлайф. Правилно забеляза още на времето нашата критика, че в неговото лице писателят е имал намерение да създаде не толкова индивидуализиран, колкото събирателен сатиричен образ, чието име, по думите на самия автор, е „легион“ (П. Динеков, „В страната на розите“, Българска мисъл, 1940, г. 15, кн. 2). Колкото и разширени да се обаче рамките на образа, колкото и назад да е останало индивидуалното за сметка на сатиричното обобщение, поетът е успял да конкретизира в негово лице морала и философията на циника, на безгръбначния карьерист и мошеник при един подчертано-национален колорит на образа. В острите политически афоризми на места се долавят отзвuci от сатирата на Михайловски. Но езикът на героя е приспособен към новите условия на живот, по-гъвкав, ироничен, с оттенъците и колорита на средата, която отразява. Според мястото, в което действа, Гински нагажда и своя език:

„Експресия, кубизъм и пластично“
когато за изкуство се говори;
в поезията: „Нежно и мистично“,
в политиката: „браншове, ресори,
стагнация, котерия, протест,
партийна дисциплина, дълг и чест“.
А речите си почваше така:
„Животът е прогрес, но и борба“,
и в други някой случай, но по-редък:
„Животът е борба, но и напредък“.

С колко ирония са наситени речите на нашия герой, когато в средата на търговци и гешифтери говори за патриотизъм, човешки прогрес, за това, че „отечеството иска жертви днес!“ С колко сладникав патос завладява той сърцата на хайлайфните дами, които призовава да се сплотят и да изгорят под девиза „Любов към родното“. Поетът злъчно се надсмива над лозунга на буржоазното изкуство, на фашизиращата се интелигенция: „Любов към родното“, над мнимия патриотизъм и родолюбие на противонародните среди. С безпощадна яснота той разкрива безгръбначието, продажничеството на съда, на цялата господстваща интелигенция от университета до дамските благотворителни дружества, скрити зад принципите на родолюбието. По този начин Ем. Попдимитров е доловил историческите особености на времето, наситил е сатирата си с дух на съвременност.

Духът на съвременност прониква поемата не само при обрисовката на съвременния герой, на неговата психика и маниери, на психиката на различни слоеве от господстващата класа, но и при онези конкретни бележки, с които поетът напомня за войната, за поестите, останали безучастни към голямото зло, за бурята, разтърсила Европа. Съвременното обаче е преди всичко в новото отношение към обществената действителност, в демократичния патос на творбата, в отношението към проблемите на мира и борбата.

В тая сатира на съвременността, в която писателят е превърнал своя герой в средство за изобличаване на обществените явления, се разкрива и един друг герой — нежен и лиричен, мечтателен и с тънко чувствуване на природата, с много нежност към жената и с една огромна любов към народа — герой с ново обществено съзнание и с ново отношение към живота и изкуството — самият автор. Прав е П. Динеков, когато твърди, че едни измежду най-хубавите пасажии на поемата са лиричните отклонения. В тях авторът направо заклемява обществото, достойно за своя герой,

обобщава действителността, като сравнява банкета на управляващите с гладната вечеря на своя народ, заявявайки, че селската идилгия е вече мъртва и че в тоя живот само едно не достига на неговия народ — хлябът. В тези лирични пасажки Ем. Попдимитров иронизира мъглявата поезия, модернизма в изкуството и отново издига високо своя глас и търси своето място на поет в живота, в борбата, при своя народ:

Не искам като метеор да мина,
парабола описал в небосвода,
а като плуг дълбоко да зарина
в душата черноземна на народа.
Да втѣна там в народната стихия,
от първобитието ѝ пиия,
и словото мистично да разкрия,
що води към Синай и Ханаан,
през бури и светкавични полета! —
това е мисията на поета.

Когато светът отново стене в робски гнет, в годините на мрачен фашизъм, поетът издига глас срещу робството, срещу цензурата, възпява свободата и борбата за свобода, прекланя се пред борците от Парижката комуна, зове към мир между всички хора и вярва в „Съдът на бъдното“.

И още един образ израства в тая поема — величавият образ на народа, от чиито позиции поетът критикува и за когото не забравя през целия си поетичен разказ. С думи, изпълнени с вдъхновение, се обръща той към своя народ като единствен носител на правдата и светлото бъдеще:

Народе мой, бъди народ стихия,
за жребия висок се приготи!
Яви се ведър ти и слънцелик,
народе мой, бъди народ велик!

Догдето буря — време бий в платната
на твоя огнен кораб на съдбата
и носи те над глухите води,
на жертвен подвиг воин ти бъди!
Хвърли в тъмата смело лъч безкраен,
и смисъл дай в живота му нетраен. . .

Велик като океана, безкраен и безсмъртен, единствен носител на подвига, — такъв видя поетът своя народ. И затова, въпреки трезвия реалистичен, критичен поглед към съвременната действителност, въпреки иронията, с която е наситена творбата, в нейната критично-реалистична тъкан се промъква светлина, чувствува се светлият оптимистичен поглед на твореца, който вярва в своя народ и в неговото бъдеще:

Но идат поколения и други!
След дълъг смут и бури неспокойни,
аз знам, ще дойдат времена достойни. . .

„В страната на розите“ показва, че нежният, романтичен поет може да създаде и обществено заострено, сатирично произведение, че сатирата може непосредствено да съжителствува с лиризма, с елегичното чувство, с чистото и възвишеното, че тя е другото лице на копнежа по идеала. Сам авторът в своя Пролог заявява:

На лириката сладостния мед
и виното от нашата вечеря
превърнаха се в сатира, в оцет.

И не случайно в цялата поема красивото и комичното са в непосредствена близост, в неуловими преливания и контрасти.

Героят е на гости на ухажваната от него девойка. Описвайки нейния дилени образ, с нежни стихове поетът възпява вечната любима — образите на Ботичели, бялата мечта на Лоенгрин. . .

Мой ангел тих, мой гений благодатен!
В Лаура, Ема, Лисхен и Кристиен —
вс: ти пламтиш, мой образ вдъхновен,
вс: ти — в мечтите ми мечта избрана
гориш като звезда и диамант
в небото на поезията странна
над моята безплодна Еделанд!

И ето, след тези съкровени лирични тонове следва сатиричен диалог. Нашият герой и Оля разговарят. Тя го моли да напише нещо в албума и за спомен и той пише „импровизация: „Съблазън нежна ме опива, зовят ме сладостни мечти“ . . .

Изглежда ми познато сякаш — право.
И аз в това заклел се бях наздраве! —
Изкуството е винаги такова:
изглежда уж познато, а е ново!
— Припомням си — от Яворов това е!
— Добре тогаз, но още се не знае
дали не го е взел от мене той?
Да! Яворов приятел беше мой.
И вечер аз си тананикам нещо,
а той записва думите ми всичко. . .
И кой е вземал от кого — не зная,
но туй не е ли все едно накрая?

Лиричните отклонения не само не намаляват сатиричната сила на поемата, но придават особена острота на изобличението, широта на сатиричното отражение на живота, разгръщат онези дълбоко-лирични подтици — копнеж по красотата, по чистото и възвишеното, — които са залегнали в основата на творчеството на сатирика. Иронията, презрението, убийствената насмешка зазвучават със своята пълнота и дълбок смисъл, когато писателят даде да се почувствува човечното и прекрасното като вътрешен стимул, раздвижи неговата сатира, като светлина, която откроява по-ярко сенките, като пълнота на поетичното виждане. Трябва да се подчертае и художествената лекота, с която сатирикът постига тези контрастни преходи — на фона на пошлостта и узаконената, почитана глупост зазвъняват струни — нежни, лирични, за да напомнят за други светове, за чистия човешки порив, за вярата в неууяхващата човешка красота и вечността на народа.

Подобна роля играе и пейзажът в поемата на Ем. Попдимитров, — като поетичен израз на възвишеното и прекрасното, на копнежа по идеала, а като контрастен фон на низкото, на отрицателното, като предпоставка за непосредствена сатирична реакция: героят опиянен, изтръпнал пред красотата на родната природа, прехласнат от възхита запява... „Танголита!“

Писателят създава образ в редица сатирични положения. Но силата на сатирата тук е повече в сатиричния език и преди всичко в езика на героя. В езика на Викенти Гински се очертава неговата гъвкаво-безгръбначна фигура. Заострянето на езика достига на места до използването на явна софистика, изразена афористично. Така бездарият се прикрива с формулировката: „Посредствени сме! Да, но всички равни!“, към което Викенти прибавя:

А от евангелието се знае —
от помощ здравия се не нуждае,

и смело тук ви заявявам, да:
аз за бездарните съм, господа!

Нахалството, безсрамието, цинизмът приемат неочаквана, изненадваща форма в езика на героя. Писателят, служейки си с гъвкавостта на иронията, изведнъж в открита, фрапираща форма, чрез ненадеен удар кара героя да се саморазголва: пред събраните селяни и местната интелигенция Викенти държи реч:

Аз ида тука да съставим дружби
за назначения на държавни служби!

В езика на героите Ем. Попдимитров понякога си позволява известна словесна игра. В една или друга степен писателят използва оттенъците на думите, съпоставките, двойственото значение, дори звучението на думите, за да придаде иронична сила на словото. Ем. Попдимитров довежда играта с думите понякога до крайност, без обаче да се откъсне от здравето идейно съдържание. Викенти празнува юбилей. Млад критик държи реч:

На Алма... ма... ма — тер гръмка слава,
в Париж правата наши отстоява...
спаси народа свой ти от неволя,
в живота внесе кал — калена воля!
И нашата обществена пустиня
превърна цяла ти в светиня — тиня!
На шефа — верен пес... лес... пестелив,
и пъргав ла — ла... ласкав и учтив —
до тоя час не можем изрази,
що обществото ти дължи — лъжи
и славата ти... там в далечни дни —
като камбана ще звони — воня!

Така Ем. Попдимитров показва, че в нежността и любовта към природата, в хуманизма и романтичния полет, в жизнеутвърдителния патос на поета, възхваляващ цялото битие, се крият възможностите за един друг, реалистичен и критичен поглед към действителността. Във видимото противоречие между романтика и отделни реалистични прояви се таеше единството на един светъл поетичен поглед, който през редица противоречия извеждаше поета наново към гражданска, обществена поезия, към трезво, аналитично отношение към съвременността.

Така светлината, която изпълваше цялата поезия на Ем. Попдимитров, която ту се разливаше като светла душевна мелодия и се прецеждаше през звезди, води и далечни небеса, ту пламваше с яркия блясък на огнеструйни възторзи, насочи поета по пътя на едно хуманно, демократично творчество, към една непоклатима вяра в народа, превърна се в светлина на бъдещето. Романиката и все по-трезвите реалистични насоки в творчеството му търсеха пътища на пълно сливане, на съединение. Стихотворения като „Работник“, „На майка ми“, „Баща ми“ и др., поемата „В страната на розите“ показват, че творчеството на поета се развиваше именно по тези спокойни линии на обединяване на светлоромантичното и критично-реалистично начало в неговата поезия.

Поет-романтик със значителна част от своето творчество, Ем. Попдимитров остана близко до живите сокове на земята, до природата и човека. По същество неговата поезия означаваше не отрицание, а утвърждение на живота, и това беше най-сигурната опора на неговото поетическо вдъхновение.